

НАРОДОВНА ВЧИ ПРАЦІ ВЧЕЖИХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Микола Шафовал

ЕТНОПСИХОЛОГІЯ І ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Завданням цієї розвідки є спроба наукової характеристики політичної культури України в ХХ столітті. Наше завдання важке, бо досліджень цього питання фактично нема. Цей певний “піонерський характер” зумовлений не лише браком орієнтативних праць, а й відсутністю тягlosti демоскопічних ситуацій, проведених за об’єктивними, а не ідеологічними критеріями. Тим самим дослідник змушений шукати елементів політичної культури в офіційній й кол. “неформальній” пресі, промовах політичних і громадсько-культурних діячів, проповідях, платформах та заявах політичних партій і формацій, приватних розмовах і т. п. Ці елементи розглядаються в контексті студій з української характерології, антропологічної культури, політичних ідей та розгляду історичних документів. Перші висліди цих студій подаються стисло і через те неповно.

До загального наукового процесу

Провал Веймарської республіки і зміцнення націонал-соціалістичної тоталітарної влади в Німеччині, а також післявоєнний деколонізаційний процес в Африці й Азії поставили серед північноамериканських політологів питання про необхідність наукового передбачення, унапрямлювання процесів змін та стабілізації політичних систем. У тих колах підкреслювано реальну “відпорність демократичної системи в Великій Британії та Сполучених Штатах Америки”¹.

Назване наукове питання розглядалося на пліднім „рунті американської політології, що ще перед Першою світовою війною порвала з методологією і підходами традиційної німецької науки про державу (Staatslehre) та історичною школою”². Праця членів Американської асоціації політичної науки — American Political Science Association, заснованої 1903 р.³, позначена першими успішними спробами пов’язати категорії психологічно-спостережувального характеру із статистично-кількісними методами впорядкування. Інноваційна сила американської науки вможливила перші дослідження над поведінкою в цей самий час, коли наслідки Першої світової війни і т. з. “Жовтневої революції” примусили багато науковців залишити Європу. Вони збагатили своїм науковим добробком та досвідом пережитого американські гуманітарні науки⁴. Нові наукові напрямки виражаються у зовсім відмінному розумінні науково-методичного підходу, а саме в розумінні програмно-науковим. Психологія поведінки (Behaviourismos, Verhaltenschole) постала як істинний методологічно-критичний протест, викликаний невдоволенням в політологічних студій ідейно-історичного та інституційно-правного характеру⁵.

Сполучення соціо-психологічних та соціо-антропологічних напрямків студіями над структурою особистості та політичним способом дії одиниці проявилися в увазі до розвитку накової антропології, зокрема культурної антропології, а також психоаналізу, глибинної психології та емпіричних суспільних досліджень. Німецькі науковці екзильних кіл, зокрема Томас Адорно, внесли великий вклад у цей розвиток⁶.

Праці науковців у ділянці суспільного досліду, суспільної антропології та культури теоретично узагальнені в систематичних міркуваннях Талкот Парсонса. Його теорія акції поєднує в собі функціональні аспекти суспільних систем, вартостей та правил — тобто культурні форми — з індивідуальними потребами особи в рамках певної системи дії⁷.

Як зазначено, розвиток деколонізаційного процесу та постання нових націй викликали після Другої світової війни зацікавлення серед американських політологів. Дослідження процесів у країнах, що не належать до групи західних розвинених (високоіндустріалізованих) країн, скерували на себе увагу, зокрема компаратистики, тобто порівняльної політології⁸. Праці, які дали можливість принаймні теоретично поширити об'єкт досліджень на всі політичні системи світу та розбіжності між науковими питаннями, вимагали на цій стадії наукового розвитку впровадження соціологічних, психологічних і антропологічних понять. Заснування Комітету для порівняльної політології (Committee on Comparative Politics) при Раді для суспільно-наукового досліду (Social Science Research) при Університеті Принстон у році 1954⁹ надало цьому напрямку своєрідної інституційної форми і під час наукової конференції, організованої тим Комітетом у червні 1956 р., Гебріел Едмонд¹⁰ прочитав працю під заголовком “Порівняльні політичні системи”¹¹. Прочитана доповідь — всього-навсього вісім сторінок друку — стала з бігом часу особливо важливою для розвитку політичної соціології та політичної компаратистики¹². У цій доповіді появилася нове поняття — політична культура (political culture) і було впроваджене в політологічну термінологію¹³.

Поняття політичної культури

Г. Едмонд вважає свою працю частиною наукового процесу¹⁴. Витоки своєї теорії він бачить у роботах класиків¹⁵ та в ідеях доби просвітництва і раннього лібералізму¹⁶. На його думку, формування поняття політичної культури вможливили наступні напрямки:

- 1) основи наукового аналізу суб'єктивного виміру політики¹⁷;
- 2) процес розвитку поняття культури, значить, розвитку антропологічної культури¹⁸;
- 3) організація та успішна діяльність школи психології поведінки¹⁹;
- 4) внесок Талкот Парсонса, що завдяки своїй теорії дії і акції уможливив наукове відношення між дійсністю і досвідом та їхньою інтерпретацією²⁰;
- 5) використання соціологічних, антропологічних та психологічних понять в політологічному аналізі²¹.

Цей процес проходив завдяки успішному науковому використанню вислідів праць Макса Вебера та Зігмунда Фрейда, зокрема веберівський нормативний підхід в суспільно-науковій аналізі та значення досвіду раннього дитинства для творення особистості і напрута в конфронтації основних рушійних сил індивідуума з суспільними нормами в аналізі Фрейда.

Що розуміємо під поняттям “політична культура”? Едмонд окреслює політичну культуру як “специфічний розподіл форм орієнтації щодо політичних об'єктів серед членів однієї нації”²². Завдяки специфічному вхіднім-вихіднім моделю, себто моделю впливів і реакції в дії політичної системи, Едмонд спостеріг окремі ізольовані орієнтаційні елементи. Услід за Парсонсом та Шільсом, що виокремили три складники орієнтацій політичної дії, Едмонд розрізняє когнитивні,

чуттєві і оцінювальні форми орієнтації — структура входів і виходів (впливів і реакцій), політична система як цілість і політично дієві особи, конфронтовані з цими формами орієнтації²³ Едмонд приходить до другого окреслення поняття “політичної культури”, а саме:

“Політична культура — це зображення фрехвенції різних форм когнитивної, чуттєвої та оцінювальної орієнтацій політичної системи в загальному, її вхідних і вихідних аспектів, а також одиниці як політично діючої особи”²⁴

Таким чином, до окреслення цього поняття можна підходити чотирма різними шляхами, а саме:

1. — політична культура має відношення до форм суб’єктивних орієнтацій, до політики всередині однієї нації — чи її цілості, чи частини;

2. — політичну культуру творять когнитивні, чуттєві та оцінювальні частини. Вона охоплює інформацію та поняття про політичну дійсність, сприймання політики та форми політичної поведінки;

3. — зміст політичної культури — це вислід процесу усупільнення в дитинстві, виховання, впливу довкілля та досвіду спілкування з політичною, суспільною та економічною системами в дозрілім віці індивідуума;

4. — політична культура впливає на структуру уряду та на хід політичного процесу, а також на їхні успіхи і невдачі, обмежує їх. Безумовним є те, що вона не може окреслити їх вповні. Каузальне відношення між культурою, структурою та діями уряду є двонапрямне²⁵

Сідні Верба уточнює: “Політична культура суспільства — це система вірувань, експресивних символів та вартостей, які можна міряти і які окреслюють ситуацію, в якій відбувається політична дія. Вона є вислідом суб’єктивної орієнтації в політиці”²⁶.

Студії з української етнопсихології

Питання про спільні психічні особливості людей, що разом творять народ, було висунене передовсім в рамках студій над національним характером. Як зазначає В. Янів, “відповідно до значення етнопсихології, зокрема для нас, — зацікавлення нею пробудилося в Україні скоро”²⁷

“Батьком” української класичної етнопсихології треба вважати М. Костомарова. Його “Дві руські народності” (1861) мала “вирішальне значення в розвитку української громадської думки і в кристалізації ідеології українофільства половини ХІХ ст.”²⁸

Якщо розглядати етнопсихологічні праці, то можна констатувати, що стан досліджень влачі українця незадовільний²⁹ Янів підкреслює, що “при відсутності потрібних наукових установ, ми обмежилися в ділянці етнопсихології насамперед сформулюванням низки поглядів, без претензій на науковість і їх повну обґрунтованість”³⁰.

Першою працею, яка, на нашу думку, дає основи для модерної української етнопсихології та розглядає українську духовність з точки зору крайньої й односторонньої інтровертності, — була “Українська духовність в її культурно-історичних виявах” В. Яреми³¹.

О. Кульчицький розглядає в своїй системній праці “Риси характерології українського народу” влачу українця з погляду її формації. До цієї теми автор підходить із шістьма різними зовнішніми чинниками, а саме: расовими, географічними, історичними, соціопсихологічними, культуроморфічними та глибиннопсихічними³². Праці індуктивного напрямку Б. Цимбалістого, І. Мірчука та В. Щербаківського є фрагментарними і мають радше рідкісний характер. Етнопсихологічні дослідження В. Янева мають не тільки синтетичний характер³³, а й відзначаються своєю оригінальністю, власним поглядом і методологією (індукційна) від попередніх авторів. Інші дослідники, поряд із своїми основними науковими студіями, займалися й етнопсихологічними питаннями, як, наприклад, М. Шлемкевич, П. Феденко, Д. Чижевський, А. Княжинський й І. Рибчина.

Характеристика політичної культури України

Політична культура України розвивалася під знаком трагізму нашої історії, що надає їй своєрідної специфіки³⁴. Наш народ поставлений історичною долею жити на фактичній грані двох культурних, і тим самим світоглядних, світів.

Європа знає дві основні культурні межі. Одна проходить через Балкани — поміж хорватським і сербським народами. Це межа між давніми західною і східною частинами Римської імперії. Друга межа — далеко глибша і різкіша. Це — етнографічна межа між українським і російським народами. Ця різка грань лежить на культурних підложжях, які — як доказували вже праці В. Щербаківського³⁵ — впливають на психологію належних до них людей. Б. Стебельський окреслює це явище в короткій формулі: “Одна проти одної стають дві різні культури. Хлібороби Півдня — українці та мисливці Півночі — росіяни”³⁶.

Культурне підґрунтя нашої нації лежить не лише на основах хліборобської культури, хоч і здесяткованої дією російського імперіалізму і колективізацією, а й на християнстві. Християнські елементи набули в Україні особливої специфіки. Вплив місцевих культурних елементів виявився у поєднанні поняття київського благочестя із своєрідним ідеалом людини-одиниці. Українська людина входить в свою літописну історію з ідеалом хоробрості і мудрості³⁷, і в нашій народі витворилася специфічна народна моральна типологія, виявлена, зокрема, в приповідках і прислів'ях³⁸.

На початку ХХ ст. українська нація була поділена не лише через приналежність до двох окремих окупаційних політичних систем — царської Росії та Австро-Угорської монархії, але також викристалізуванням двох окремих релігійних забарвлень, як наслідок Берестейської Унії з 1596 р. Існування українських православного і греко-католицького світів несе в собі не лише елементи церковної юрисдикції, але має світоглядне та культурно-політичне значення. Отже:

а) українська політична традиція є в душі своєї тисячолітньої традиції, а також духовності і виховання, релігійною, причому теоретичні і практичні намагання арелігійності й атеїзму є в світлі українського процесу своєрідним злочином;

б) визвольна дія українського народу завжди була пов'язана із релігійним аспектом, бо церква була національною твердинею в часах політичної неволі;

в) українські церковні форми є диференційовані від сусідніх як обрядово, так і канонічно;

г) у нас суміш східного богонатхнення й західного раціоналізму на „рунті певного “політеїстичного” світосприймання.

Побіч тих основних спільних елементів, українське православ'я стоїть під впливом певних елементів візантинізму, як, наприклад, містика естетики, цезаропапізм, демократичність церковних баз, а, з другого боку, український католицизм, себто греко-католицизм, стоїть на засадах і традиціях строгого збереження церковної самостійності перед світською владою, демократичного підбору кадрів, але збереження ієрархічного принципу в процесі розв'язки церковних питань та раціоналізму західного типу.

Церковні відмінності збігаються на початку нашого століття з двома окремими політичними досвідами — авторитарна царська дійсність та обмежена парламентарна монархія з виборами і нерозвиненою партійною системою в Австро-Угорщині. Отже, українці дійшли до визвольних змагань 1917—21 рр. з двома окремими досвідами. Західноукраїнські землі мали досвід політичної дії через парламент та широко існуючу мережу суспільно-громадських, політичних і церковних установ. На цент-

ральних та східноукраїнських землях дійсність була інакшою, вімінною. Існуюче українське життя проходило на кволіх і лабільних межах між легальною і нелегальною дією.

Програні перші визвольні змагання і втрачена державність відбиваються важкою національною травмою. На західноукраїнських землях, в складі авторитарної міжвоєнної Польщі, твориться “держава в державі” скріплюється національне життя у всіх формах його вияву та започатковується боротьба націоналістичного підпілля УВО—ОУН³⁹ Галичина, хоч одна з найбільшніх частин тодішньої Європи, вилонила з себе силу спротиву і виявила високий ступінь організованості і суспільної дисциплінованості. На українських землях, що входили в міжвоєнний період до СРСР, розвивається трагедія, яка залишається свіжою в пам’яті народу по нинішній день: придушення українізації, розкуркулення і примусова колективізація, загибель кожного п’ятого українця під час Великого Голоду 1932—33 рр., чистки і розстріли “проклятих років”, переслідування всього, що дійсно чи підозріло могло мати зв’язки з традиціями і істотою українства”⁴⁰

Після Другої світової війни, коли більшість українських земель знайшлася в складі СРСР, переслідування українства, масовий та індивідуальний терор були дальшими політичними формами дії окупанта. У загальному можна зробити такі висновки:

а) окупанти після зліквідування української державності ліквідували і поборювали не лише політичні вияви української самостійності, а також духовно-культурні;

б) існуюча донедавна система правління була тоталітарною, з строгою цензурою і переслідуванням найменшого вияву інакшодумання або плюралізму;

в) на українській території проходила кривава і безпощадна боротьба з українськими церквами, з традиціями, з українською наукою, літературою і мистецтвом, планове плекання комплексу меншвартості української культури⁴¹.

Отже, ми дійшли до наших днів з таким історичним багажем:

1. Немає у новіших часах традиції власної нормальної державності. Короткі періоди державності в ХХ ст. характеризувались кривавою боротьбою за самостійність, нестабільністю урядів та залишили за собою фрустрацію втрати;

2. Українська земля вкрита пам’ятками політичної окупаційної влади. Фактично знищено пам’ятки політичного характеру, які були б пов’язані з нашою державністю в минулім. Що більше — фактично немає історичних могил;

3. Поза коротким і недостатнім досвідом західноукраїнських земель, нема демократичної практики. Вважаємо неправильним називати політичний устрій Козацької Держави демократичним, бо вага влади — як підтверджує Наталія Полонська-Василенко — хилилася від гетьмана до генеральної ради залежно від особистості гетьмана, отже хиталися вагелі влади між монархічним і демократичним принципами;

4. У нас існує глибоко закоріненна традиція опору, спротиву, витривалості і терпимості (“терпи козаче, отаманом будеш”);

5. У нашій історії рушійними є процеси, очолені видатними особистостями. Маємо, наприклад, Хмельниччину, мазепинців, петлюрівців, мельниківців, бандерівців. Народні маси як такі не є самі по собі вирішальними персонажами історії, як наприклад, населення Парижа під час штурму Бастилії.

6. В умовах колоніального існування і властивого цим умовам національного каліцтва, коли народ деградовано до рівня класи, український народ зумів черпати із своєї трагічної історії оптимізм, тому витримав тисячолітню історичну пробу і не зник на кладовищі історії. Цей оптимізм, який виявляється в щоденній мові у відомім “якось то буде”, зроджується з еліністичної душі — пасивної, замріяної. Попри всю

об'єктивну трагічність української історії, нам бракує почуття трагізму, до того ж ми все спрощуємо;

7 Наше сприймання Бога є антропоморфне, далеке від візантійського Вседержителя та від гнівного і караючого "Царя Небесного" росіян.

8. Характерним для українця є почуття серединності, спостережно-пасивна влада ("моя хата скраю") "розбещеного природними багатствами хлібороба" (Ю. Липа).

На тім тлі і з аналізу названих на початку статті джерел доходимо висновку, що українська політична культура має такі риси:

а) вона належить до суспільства, травмованого довголітнім пануванням тоталітарної системи. Це суспільство знаходиться у стадії переходу від тоталітарної системи в ще невідоме майбутнє;

б) процес зміни політичної системи та відносин держави до суспільства і суспільства до держави — ще не завершений;

в) у світлі системи форм поведінки Парсонса у політичній культурі України подибуємо традиційні і модерні елементи, які співіснують і часто входять в конфлікт;

г) у формах висловів, виступах і поведінці трапляються елементи тоталітарні і авторитарні, зрідка — демократичні, але завжди з претензіями на абсолютну монополію демократії;

„) традиційні елементи виявляються, по суті, в традиціоналізмі і зверненні до минулого, в ієрархічно впорядкованім світосприйманні, в духовній настанові трансцендентально-експресивного характеру та в персоналізмі через персоналізацію політики.

Традиціоналізм і обличчя, повернене до минулого, окреслює живу історичну дійсність, відгуки на події минулого і тим самим постійну актуалізацію травматичних — наприклад, Голод, — або героїчних — наприклад, боротьба УПА, — елементів. Світосприймання за ієрархічним порядком зводиться до того, що сподівання, як і відповідальність за події, перекладаються завжди на інших, по суті, на вищі чинники: хтось винен, хтось є відповідальний, але не я; Духовна настанова трансцендентально-експресивного характеру відкриває шлях до дійсної інституціоналізації певного виміру вичікування, демонстративного заманіфестування власного "я" та через постійні "акти історичного значення" Персоналізм через персоналізацію політики — це уособлення політики і політичних напрямків у конкретних особах, вже названий приклад Хмельниччини, мазепинців, петлюрівців, мельниківців, бандерівців, причому стосунки між політичним провідником та його прихильниками набувають чуттєвих, а не раціональних, а також родинних характеристик. Згадаймо традиційні форми "гуля Максим, гуля батько" "Україно Мати" і т. п.

У світлі існуючої типологізації політичних культур, стверджуємо, що в час перехідної політичної системи в Україні маємо політичну культуру т. з. партиципативно-обивательського типу, в якій основна частина населення здобулася на спеціалізовані форми політичного вислову та частину своєї дії окреслює сама. З другого боку, решта населення продовжує перебувати в стадії орієнтації на авторитарні державні структури і має пасивну форму політичної дії.

Ця форма політичної культури є характерною для політичних систем, де збережені традиційні форми в рамках центрально-авторитарних структур. Вважаємо, що існуючі рештки більшовицької системи в Україні є традиційними елементами не в розумінні приналежності українському народові, бо вони чужі і ворожі його духові, а через те що вони відповідають формам традиційного деспотизму при допомозі вищої, хоч нерозвиненої технології.

Закінчуючи, стверджуємо, що український народ знаходиться в добі переломних подій, які, без сумніву, дозволять при позитивнім розвитку процесів провести відповідні студії для аналізу і утвердження типу нової політичної культури в нових обставинах.

Мюнхен

- 1 До речі, визначні представники політології вважають, що питання стабільності політичної системи становить важливе завдання для політичних наук в сучасний часі. Пор.: *Schwan G. Einleitung: Zur theoretischen Grundlegung politischer Stabilität / Begingungen und Probleme politischer Stabilität*. Баден-Баден, 1988, с. 7
- 2 *Somit A., Tanenbaum J. The Development of American Political Science*, Нью-Йорк, 1982.
- 3 *Encyclopedia Americana*. Данбай, 1972.
- 4 Наприклад, соціолог П. Сорокін.
- 5 Пор. *Naschhold F. Politische Wissenschaft*, Мюнхен, 1970, с. 30.
- 6 Найважливішим твором цього напрямку є студія Алорно про авторитарну особистість. *Tausen Sf. Talcoft Parsons*. Штуттарт, 1980, с. 41.
- 8 *Almond G. Political Development*, Бостон, 1970.
- 9 *Там же.* — С. 11.
- 10 Народжений 12 січня 1911 в Рок Айленд, промоція в чикагському університеті в 1938 р. професор в Єйль та Принстон.
- 11 *Almond G. Comparativ Political Systems / Journal of Politica*, t. XVIII, p. 391—409
- 12 *Reichel P. Politische Kultur der Bundes Republic*, O engen, 1981, с. 181.
- 13 *Jwand W., там же.* — С. 7
- 14 Див.: *Almond G. i Verba S. The civic culture Revisited*. Бостон, 1980, с. 1.
- 15 *Там же.* — С. 4.
- 16 *Там же.* — С. 6.
- 17 При читанні класиків помічаємо те, що сьогодні називаємо “психологічними категоріями”, які при дослідженні причин політичної і суспільної поведінки є дійсно функціонально співвідносними до політичної культури, як поняття. Емпіричні соціальні дослідження та антропология почали розвиватися з початком ХІХ ст. Колективні поняття лягли в основу праць Е. Дюркгайма і відкрили шлях до впровадження терміну ментальності та об’єктивізації цього поняття й інших, як соціохарактерологічні категорії в емпіричному аналізі суспільного дослідження. Культурна й суспільна антропология та соціология культури вможливили нові серії інтерпретаційних схем. Розвиток психоаналізу, а також глибинна та індивідуальна психология надали психічним елементам та їхньому суспільному впливу місце в світі науки. Вирішальними були праці А. Адлера, С. Юнга та З. Фрейда. Ф. Тенніс розглянув в рамках соціологічних структуральних понять питання традиції і традиційності з психологічної точки зору та розвинув типологію особистості в світлі пари “спільнота — суспільство”
- 18 Див.: *Kroeber A. i Kluckhohn C. Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, Нью-Йорк, 1952, с. 14.
- 19 Школа психології поведінки мала за мету розвиток емпіричних теорій, поліпшення та поглиблення збирання і використання даних, а також вдосконалення дослідних технік та аналітичних метод (головним чином дальший розвиток порівняльної методи і впровадження її до загального вжитку). Тут ідеться також про широке дослідження індивідуальної поведінки та міжгалузеву оцінку форм політичної поведінки, головню психологічних. Новий напрямок уможливив також новий підхід до політичних тем. Таким чином, держава — це “політична система”, “влада” — це “функція” “посада” — це “роль”, “інституції” — це “структури” Визначення характеристик поведінки в мікросмосі (індивідуальна поведінка) і макросмосі (культурна система) дозволило включення концепту культури.
- 20 Теорія акції Парсонса поєднує в одній дієвій системі функціональні аспекти соціальних систем, індивідуальні потреби особистості і культурні форми, себто вартості й правила.
- 21 Модерна антропология розглядає культуру, як функціональний взіреть, і як соціальну структуру різних рівнів у т. ч. родини. Цей розвиток уможливив успішну серію праць з етнопсихології. (Про етнопсихологічні студії українських науковців — дивись далі). Зусилля в соціоантропологии і культурній психологии провадили до пошуку зв’язку з питанням про політичну поведінку індивідуума. Роль переживань у раннім дитинстві викликала особливу увагу науковців, що працювали над питанням культури і особистості.
- 22 *Almond G. i Verba S. The Civic Culture*, Принстон, 1963, с. 14.
- 23 *Там же.*
- 24 *Там же.* — С. 15 і наст.
- 25 *Almond C. Politische Kultur — Forschung — Rückblick und Ausblick*, 1987, с. 27
- 26 *Verba S. Comparative Political culture*.
- 27 *Янів В. Нариси з історії української етнопсихології*, рукопис.
- 28 *Енциклопедія українознавства (загальна частина)*. Мюнхен, 1949. — С. 983.
- 29 *Цимбалюк Б. Родина і душа народу. Українська душа.* — Нью-Йорк — Торонто, 1956. — С. 26—43.
- 30 *Янів В. Українська духовність у поетичній візії Шевченка // Записки НТШ*, ч. 169. — Париж, 1962. — С. 507 Янів називає конкретно: “ідеологічні труди Д. Донцова, В. Липинського, І. Федорович-Малицької та ін”
- 31 *Збірний Перший Український Педагогічний Конгрес 1935 р.* — Львів, 1935.
- 32 *Енциклопедія українознавства (загальна частина)*. — С. 708—718.
- 33 Наприклад, згаданий у примітці 27 рукопис, який зараз друкується разом з вибором інших етнопсихологічних праць Янева.
- 34 У стислій формі зобразив трагічні аспекти нашої історії о. д-р Аганасій Великий: “Лучи за класичною західноєвропейською історіографічною схемою, українська історіографія може змалювати українській людині тільки трагічне та невдале історичне полотнище — панораму менш-більш такого типу: суспільна боярська і княжа крамола і розбрат; кочовики облягають Київ та інші стольні княжі городи хронічною облогою; на дніпрових порогах гинуть неславною смертю українські великі князі; польські королі шерблять мечі на “золотих воротах” української столиці; Довгоруки грабують дошенту Золо-

товерхий; татарські гарби заглушають лодську мову в обложеному Києві; українські князі власними руками розкидають укріплені городи та возять ланину Батиям на Волгу; татарські баскаки контролюють українську адміністрацію; литовці та поляки досягають берегів Чорного моря та накидають українським землям своїх князів, свої правні статутути, свою адміністрацію; вожль українського козацтва повисає на гаку в Стамбулі; майже двісті літ український хлібороб живе і працює на тлі заслонених димами і загравами пожарищ горизонтів татарського лихоліття; козацькі полки приймають диктати під Кумейками, на Масловому Ставу, гинуть-тонуть в болотах Волині та на палях, якими всіяне Поділля та Чернігівщина; українські владки та полковники, плачучи, присягають на вірність і покору московським боярам — думним дякам; маревом гнітить український народ Батурин і Полтава, а Мазепа вмирає в наметі на турецькій землі ізгоєм, з тавром проклятого і окаянного; Петро перший фізично згноює та психічно ломить у московських тюрмах українських гетьманів і владик; десятиліттями згорає-сконає на Соловках останній кошовий Січі, а німецький колоніст по козацьких станицях заводить інтенсивне господарство; позбавивши самоуправи, українському народові відмовляють власного імені і рідної мови; окупаційне панство та поміщицтво аж поза половину XIX ст. тримає українські народні маси в кріпацтві; валуєви замикають уста народові; муравйови десяткують Київ, а денікни та врангелі паціфікують українські села; коли українські колгоспи годують Москву, мільйони українських хліборобів гинуть голодом біля пророслих зерносовищ, і рештками сил перевиконують норми” Великий А. Г. (о. ЧСВВ): Релігія і церква — основні рушії української історії // У зб.: Релігія в житті українського народу / За редакцією В. Янева. — Мюнхен — Рим — Париж, 1966. — С. 5 і наст.

³⁵ Щербаківський В. Формація української нації. — Краків, 1937

³⁶ Стебельський Б. Ідеї і твори. — Торонто, 1991. — С. 15

³⁷ Пор. прикметники у Повісті временних літ.

³⁸ Українські народні приповідки та приказки. — К., 1963

³⁹ Kosyn W. L'Ukraine et L'Alenag w national — Socialiste. Париж, 1986.

⁴⁰ Conquest R. Eglise des Todes, Дармштат, 1988.

⁴¹ Стебельський Б. Сучасний стан української культури в Україні, доповідь виголошена в Нью-Йорку, 1967 р.

СТРАДАЛЬНА МАТИ

Страдальна Мати під хрестом стояла,
Стала ридати, в сльозах промовляла:
(2) “Ой, Сину, Сину, за яку провину
Переносиш нині тяженьку годину

На хресті!

Я Тебе купала гіркими сльозами,
Як малим ховала перед ворогами.
(2) А нині плачу, бо Тебе вже трачу,
Вже тя, милий Сину,

[більше не побачу,

Сину мій!

Ти жертвувався всіх людей спасати,
За то діждався невинно вмирати,
(2) За світ лукавий, злобний і неправий,
Що сповнив на Тоби

[свій засуд кровавий

На хресті.

Моя підпоро, мій Ти світе ясний!
Гаснеш заскоро, в'янеш безчасний.
(2) А що ж зі мною станеш, сиротою?
Я сама на світі, як билина стою

Під хрестом.

Мій Боже милий, усердно тя молю,
Додай мені сили у нещаснім болю;
(2) Тебе благаю, як сама лиш знаю
І Тобі днесь Сина мого поручаю

На хресті”